

ГЕЛЛЕР Є. Б.

кандидат юридичних наук

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.93>

**ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА, СПОРТ І ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ'Я:
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ, ГУМАНІТАРНИЙ ВИМІР
ТА ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ**

У статті досліджено фізичну культуру і спорт як складові гуманітарної політики держави та як чинники формування громадського здоров'я в умовах воєнного стану. Обґрунтовано, що фізкультурно-спортивна діяльність виконує не лише оздоровчу, а й соціально-інтеграційну, реабілітаційну та стабілізуючу функції, впливаючи на тривалість життя, рівень захворюваності, психоемоційний стан населення, соціальну інтеграцію молоді й вразливих груп, а також на формування міжнародного іміджу держави. Наголошено, що в Україні фізична культура і спорт перебувають у площині публічного адміністрування та потребують системного і стратегічного розвитку як інструментів гуманітарної безпеки. Проаналізовано сучасні проблеми функціонування цих сфер: низький рівень залучення населення до регулярної рухової активності, нерівномірність розвитку інфраструктури, обмежена доступність фізкультурно-оздоровчих послуг, погіршення показників фізичного і психічного здоров'я, що є особливо відчутним серед дітей і молоді. Показано, що воєнний стан загострив зазначені виклики через руйнування спортивної інфраструктури, вимушене переміщення населення, зростання стресу та травматизації, а також збільшення потреб у фізкультурно-спортивній реабілітації військовослужбовців, ветеранів і цивільних осіб. Визначено, що ефективне використання потенціалу фізичної культури і спорту у зміцненні громадського здоров'я залежить від якості публічного адміністрування, узгодженості державної стратегії та рівня міжсекторальної взаємодії між охороною здоров'я, освітою, соціальним захистом і спортом. Зроблено висновок про необхідність комплексної трансформації підходів до управління, фінансування та нормативного забезпечення фізкультурно-спортивної сфери з урахуванням воєнних і післявоєнних гуманітарних потреб, зокрема розвитку реабілітаційного напрямку як пріоритетного.

Ключові слова: *фізична культура; спорт; громадське здоров'я; гуманітарна політика; воєнний стан; публічне адміністрування; спортивна реабілітація.*

Heller E. B. Physical culture, sports and public health: legal regulation, humanitarian dimension and challenges of martial law

the article examines physical culture and sports as components of the state's humanitarian policy and as factors in the formation of public health under martial law. It is substantiated that physical culture and sports activities perform not only health-improving, but also social-integration, rehabilitation and stabilizing functions, influencing life expectancy, morbidity, psycho-emotional state of the population, social integration of youth and vulnerable groups, as well as the formation of the state's international image. It is emphasized that in Ukraine, physical culture and sports are in the realm of public administration and require systematic and strategic development as instruments of humanitarian security. The current problems of the functioning of these spheres are analyzed: low level of population involvement in regular physical activity, uneven development of infrastructure, limited availability of physical culture

and health services, deterioration of physical and mental health indicators, which is especially noticeable among children and youth. It is shown that martial law has exacerbated these challenges due to the destruction of sports infrastructure, forced displacement of the population, increased stress and trauma, as well as increased needs for physical culture and sports rehabilitation of military personnel, veterans and civilians. It is determined that the effective use of the potential of physical culture and sports in strengthening public health depends on the quality of public administration, the coherence of the state strategy and the level of intersectoral interaction between healthcare, education, social protection and sports. The conclusion is made about the need for a comprehensive transformation of approaches to management, financing and regulatory support of the physical culture and sports sector, taking into account military and post-war humanitarian needs, in particular the development of the rehabilitation direction as a priority.

Key words: *physical culture; sports; public health; humanitarian policy; martial law; public administration; sports rehabilitation.*

Постановка проблеми. Фізична культура і спорт у сучасному суспільстві виступають не лише як засоби фізичного розвитку та дозвілля, а як важливі чинники формування громадського здоров'я, соціальної стійкості та гуманітарної безпеки держави. Вони безпосередньо впливають на рівень захворюваності, тривалість життя, психоемоційний стан населення, соціальну інтеграцію молоді та вразливих груп, а також на формування національної ідентичності й міжнародного іміджу країни. В Україні зазначені сфери інтегровані в систему гуманітарної політики держави та перебувають у площині публічного адміністрування, що зумовлює необхідність їх системного та стратегічного розвитку. Разом із тим сучасний стан фізичної культури, спорту та громадського здоров'я в Україні характеризується низкою системних проблем: низьким рівнем залученості населення до регулярної рухової активності, нерівномірністю розвитку спортивної інфраструктури, недостатньою доступністю фізкультурно-оздоровчих послуг, зростанням хронічних неінфекційних захворювань та погіршенням психічного здоров'я. Особливої гостроти ці проблеми набули в умовах воєнного стану, який супроводжується руйнуванням інфраструктури, масовим переміщенням населення, підвищеним рівнем стресу, травматизацією військовослужбовців і цивільних осіб, а також зростанням потреб у фізкультурно-спортивній реабілітації.

За таких умов фізична культура і спорт набувають не лише оздоровчої, а й соціально-реабілітаційної, інтеграційної та стабілізуючої функції. Водночас відсутність цілісної державної стратегії, фрагментарність управлінських рішень і недостатня міжсекторальна взаємодія між сферами охорони здоров'я, освіти, соціального захисту та спорту обмежують потенціал зазначених інструментів у забезпеченні громадського здоров'я. Це обумовлює актуальність комплексного наукового осмислення гуманітарного виміру фізичної культури і спорту та визначення їх ролі у подоланні викликів воєнного стану.

Стан наукової розробки проблеми. Проблематика фізичної культури, спорту та громадського здоров'я досліджувалася в працях українських учених у різних наукових площинах. Філософсько-соціокультурні аспекти спорту і фізичної культури розглядали О. М. Обозна, А. В. Гусєв, О. М. Колупаєва. Питання ролі фізичної культури у формуванні здорового способу життя висвітлювали Т. А. Кропивницька, В. Г. Кононович, С. М. Квіт. Адміністративно-правові та управлінські засади розвитку фізичної культури і спорту аналізували Ю. П. Битяк, В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, А. Т. Комзюк. Проблеми громадського здоров'я в контексті державної політики досліджувалися у працях В. Ф. Москаленка, Ю. В. Вороненка, О. М. Голяченка.

Водночас у наукових дослідженнях недостатньо системно розкрито фізичну культуру і спорт саме як інструменти гуманітарної політики в умовах воєнного стану та як чинники відновлення громадського здоров'я й соціальної стабільності. Переважна більшість праць

зосереджується на окремих аспектах – медичних, педагогічних, соціологічних або управлінських – без формування цілісної міждисциплінарної концепції, що зумовлює потребу подальших наукових досліджень, спрямованих на інтеграцію гуманітарного, управлінського та реабілітаційного підходів до розвитку фізичної культури і спорту в Україні в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій.

Метою наукової статті є дослідження гуманітарного виміру правового регулювання фізичної культури, спорту і громадського здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Фізична культура розглядається як складова загальної культури суспільства, що в сучасних умовах перебуває у сфері управління Міністерства молоді та спорту України. Обидві зазначені сфери інтегруються в поняття гуманітарної політики держави, яка визначається як система цілей, принципів, механізмів і практичних заходів, спрямованих на створення умов для повноцінного гуманітарного розвитку суспільства, розкриття та збагачення його інтелектуального потенціалу, забезпечення духовно-творчої самореалізації особистості та динамічного розвитку освіти, науки, мистецтва, літератури й інших складових духовного життя [1, с. 434]. Саме від ефективності формування та реалізації гуманітарної політики значною мірою залежить вирішення комплексу соціальних і культурно-оздоровчих проблем.

Протягом останніх років в Україні фіксувалася певна позитивна динаміка у сфері підвищення рівня фізичної культури та розвитку спорту. За експертними оцінками, зросла кількість осіб, залучених до фізкультурно-спортивної діяльності, зокрема серед представників підприємницького середовища – 44,4%, для яких фізична активність виступає засобом підтримання здоров'я та гарного самопочуття. При цьому підприємці надають перевагу послугам спортивних організацій комерційного сектору, який демонструє сталу тенденцію до розвитку [2, с. 16].

О. М. Обозна зазначає, що в Україні активно поширюється міжнародний рух «Спорт для всіх», який ґрунтується на визнанні фізкультурно-оздоровчих занять як невід'ємного права кожного громадянина незалежно від етнічних, вікових, статевих відмінностей, соціального статусу та фізичних можливостей. Даний рух розглядається як важливе досягнення сучасного світового співтовариства, спрямоване на зміцнення здоров'я населення та розвиток його фізичної підготовленості засобами спортивної й рекреаційної рухової активності [3, с. 42].

Водночас наведені позитивні зрушення не забезпечують комплексного вирішення проблем у сфері фізичної культури та спорту. Незважаючи на заходи з пропаганди здорового способу життя, що реалізуються державними й громадськими інституціями, істотних позитивних змін у покращенні фізичного, психічного, духовного та соціального здоров'я населення України поки що не зафіксовано [4].

Для порівняння, у високорозвинених країнах протягом останніх 40–50 років завдяки послідовній державній політиці рівень смертності зменшився приблизно на 15%, а тривалість життя зросла на 15–20 років. Натомість в Україні спостерігаються вкрай несприятливі показники стану здоров'я населення: держава посідає одне з провідних місць у Європі за рівнем смертності. Частка осіб, які систематично займаються фізичною культурою і спортом, становить близько 13,5%, що суттєво поступається показникам розвинених країн, де цей рівень сягає 40–50% [5, с. 155]. Лише кожен п'ятдесятій мешканець України бере участь у спортивних змаганнях [6, с. 426–430].

За даними Міністерства охорони здоров'я України, серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів функціональні відхилення у діяльності різних систем організму спостерігаються у 50% школярів, серцево-судинної системи – у 26%, нервово-психічні розлади – у 33%, захворювання органів травлення – у 17%, ендокринної системи – у 10%. Відповідно до статистики Міністерства освіти і науки України, 36% учнів мають низький рівень фізичного здоров'я, 34% – нижчий за середній, 22% – середній, 7% – вищий за середній і лише 1% – високий. Аналогічні тенденції характерні й для інших вікових груп населення України [7].

Зазначені показники є особливо тривожними з огляду на те, що саме школярі та студентська молодь мають підвищену вікову потребу в руховій активності. У зв'язку з цим саме ця соціальна група повинна перебувати в центрі уваги державної політики у сфері фізичної культури та спорту [8].

Ситуація ускладнилася в умовах воєнного стану в Україні, що супроводжується руйнуванням спортивної інфраструктури, обмеженням доступу до освітніх і фізкультурно-оздоровчих закладів, вимушеним переміщенням населення та зростанням психоемоційного навантаження. За цих умов фізична культура набуває особливого значення як чинник збереження фізичного й психічного здоров'я, соціальної адаптації, реабілітації військовослужбовців, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб і молоді. Водночас воєнний стан актуалізує потребу в трансформації підходів до організації фізкультурно-оздоровчої діяльності з урахуванням безпекових, соціальних і гуманітарних викликів сучасності.

Отже, наявні статистичні дані засвідчують об'єктивну потребу у трансформаціях у сферах фізичної культури та спорту [9, с. 143–150]. Їхній розвиток розглядається як один із дієвих інструментів підвищення рівня здоров'я населення, популяризації здорового способу життя, а також забезпечення належного представництва України у спортивних змаганнях, що, своєю чергою, здатне впливати не лише на спортивні результати, а й на позиції держави в різних рейтингах, зокрема спортивних (наприклад, у рейтингу футбольних збірних світу Україна посідає 28 місце [10]) та у системі базових соціально-демографічних індикаторів – очікуваної тривалості життя, смертності, індексу людського розвитку (Human Development Index) тощо [11, с. 155].

У цьому контексті гуманітарна політика покликана забезпечити залучення й раціональне використання сукупності ресурсів, наявних у суспільстві, – матеріально-технічних, організаційно-управлінських, нормативно-правових, просвітницько-пропагандистських та інших – задля формування умов для розвитку й оптимального функціонування духовних відносин, розкриття творчого потенціалу людини, насамперед її духовної самореалізації як підґрунтя інших форм суспільної активності. Визначальним елементом такої політики є створення умов для вільного волевиявлення особистості у виборі форм соціальної активності та видів діяльності, які найповніше сприятимуть виявленню її креативних можливостей і індивідуальних уподобань.

Спорт і фізична культура виконують багатовимірні функції в житті сучасного суспільства: від забезпечення здоров'я нації до формування міжнародного іміджу держави, від соціальної адаптації молоді до сприяння сталому розвитку. При цьому фізична культура та масовий спорт безпосередньо корелюють із якістю життя населення різних вікових груп, а спорт вищих досягнень є не лише сферою професійної діяльності, а й сегментом економіки та засобом зміцнення міжнародного авторитету держави [12]. За умов соціально-економічних і політичних перетворень в Україні особливої актуальності набувають питання зміцнення фізичного й духовного здоров'я, формування здорового способу життя, тоді як фізична культура виступає інструментом підвищення соціальної та трудової активності, задоволення моральних, естетичних і творчих потреб, а також розвитку міжособистісної та міжкультурної комунікації [13; 14].

Таким чином, поширення спорту та підвищення рівня фізичної культури можуть розглядатися як чинники, здатні впливати не лише на стан відповідних сфер, але й на ширший спектр суспільних процесів і показників якості життя. З огляду на це особливого значення набувають зміни у публічному адмініструванні фізичної культури та спорту в Україні, оскільки саме управлінські рішення, механізми координації та розподілу ресурсів визначають реальну спроможність держави досягати задекларованих цілей у зазначеній сфері.

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що фізична культура і спорт у сучасній Україні слід розглядати як ключові гуманітарні інструменти забезпечення громадського здоров'я, соціальної стабільності та національної безпеки. Їх значення виходить за межі суто фізіологічного впливу й охоплює соціально-інтеграційні, реабілітаційні, виховні, економічні та іміджеві функції. У системі гуманітарної політики держави фізична культура і спорт

виступають важливими чинниками формування здорового способу життя, розвитку людського потенціалу та підвищення якості життя населення.

Разом із тим сучасний стан зазначених сфер в Україні характеризується наявністю глибоких структурних і управлінських проблем, що проявляються у низькому рівні залученості населення до регулярної фізичної активності, незадовільних показниках здоров'я молоді, нерівномірності розвитку інфраструктури та обмеженій доступності фізкультурно-оздоровчих послуг. Особливої гостроти ці проблеми набули в умовах воєнного стану, коли фізична культура і спорт водночас перетворилися на важливі засоби психологічної підтримки, соціальної адаптації та реабілітації постраждалих категорій населення.

Ефективність реалізації потенціалу фізичної культури і спорту безпосередньо залежить від якості публічного адміністрування, рівня міжсекторальної взаємодії та стратегічної узгодженості управлінських рішень у сферах охорони здоров'я, освіти, соціального захисту й гуманітарної політики. Відсутність цілісної концепції та фрагментарність державних програм істотно знижують результативність використання фізкультурно-спортивних інструментів у формуванні громадського здоров'я.

У цьому контексті фізична культура і спорт мають розглядатися не як допоміжні сфери соціальної політики, а як системоутворюючі елементи гуманітарного розвитку держави. Їх подальший розвиток потребує комплексної трансформації підходів до управління, нормативного забезпечення, фінансування та організації діяльності з урахуванням викликів воєнного й післявоєнного періодів. Лише за умови послідовної гуманітарно орієнтованої державної політики фізична культура і спорт зможуть повною мірою реалізувати свій потенціал у зміцненні громадського здоров'я, соціальної стійкості та сталого розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Соціальна і гуманітарна політика: підручник / [авт. кол.: В. П. Трошинський, В. А. Скуратівський, М. В. Кравченко та ін.]; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського. Київ: НАДУ, 2016. 792 с.
2. Дук В. А. Моніторинг соціально-економічної ситуації у сфері фізичної культури й спорту. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2012. № 4. С. 16–19
3. Обозна О. М. Розвиток фізичної культури і спорту як важливий напрям державної політики України щодо забезпечення здоров'я громадян. *Державне управління: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 39–44.
4. Обозна О. М. Розвиток фізичної культури і спорту як важливий напрям державної політики України щодо забезпечення здоров'я громадян. *Державне управління: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 39–44.
5. Базенко В. А. Європейський досвід управління розвитком фізичної культури та спорту на місцевому рівні. *Ефективність державного управління: зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України*. Вип. 1 (50): у 2 ч. / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2017. С. 156–168.
6. Кононович В. Г. Удосконалення державного управління в сфері фізичної культури і спорту при орієнтації на європейський вектор розвитку. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. № 1. С. 426–430.
7. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Шляхи розвитку фізичної культури і спорту в Україні в умовах децентралізації влади»: Проект Постанови Верховної Ради України від 23.05.2016 № 4709. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59201
8. Дук В. А. Моніторинг соціально-економічної ситуації у сфері фізичної культури й спорту. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2012. № 4. С. 16–19

9. Моргунов О. А. Щодо поняття державного управління у сферах фізичної культури та спорту в умовах євроінтеграції. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. № 83. С. 143–150.

10. Рейтинг ФІФА. Національна збірна України зберегла 28-ме місце URL: <https://uaf.ua/article/55235>

11. Базенко В. А. Європейський досвід управління розвитком фізичної культури та спорту на місцевому рівні. *Ефективність державного управління*: зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Вип. 1 (50): у 2 ч. / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2017. С. 156–168.

12. Калина М. С. Актуальні завдання державної політики України у сфері фізичної культури та спорту в умовах глобалізації та євроінтеграції. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 21. С. 91–95.

13. Легеза Ю.О., Пушкіна О.В. Міжнародні та національні стандарти правового регулювання реалізації та захисту права на охорону здоров'я. *Правові новели*. 2022. № 18. С. 147–152.

14. Лішук С. В. Система державного регулювання у сфері фізичної культури та спорту в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=794>

